

Μαριάνθη Καπλάνογλου

Βασικές λαογραφικές έννοιες

στο Μάθημα της Συγκριτικής Λαογραφίας

Τι είναι ο «λαός»;

Το περιεχόμενο αυτής της βασικής για τη λαογραφία έννοιας άλλαξε με την εξέλιξη της λαογραφικής επιστήμης. Διαδοχικά «λαός» σήμαινε:

α) το έθνος (την εποχή του ευρωπαϊκού ρομαντισμού), β) εκείνο το κομμάτι της κοινωνίας που δεν έχει ακόμα «εκπολιτιστεί» με βάση τη θεωρία των επιβιωμάτων του Tylor (19^{ος} αι.), γ) τον αγροτικό πληθυσμό που μετέχει σε έναν προφορικό πολιτισμό, δ) τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα – τις «μάζες» που δεν μετέχουν στον πολιτισμό των ελίτ, στ) τον καθένα.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Alan Dundes, ο όρος λαός μπορεί να αναφέρεται σε οποιαδήποτε ομάδα ανθρώπων που μοιράζονται τουλάχιστον ένα κοινό παράγοντα. Δεν έχει σημασία ποιος είναι αυτός ο κοινός παράγοντας, μπορεί να είναι ένα κοινό επάγγελμα, μια γλώσσα ή μια θρησκεία, το σημαντικό είναι ότι μία ομάδα που σχηματίζεται για κάποιο λόγο θα έχει κάποιες παραδόσεις που θα τις ονομάζει δικές της, θα ενώνουν τα μέλη της ομάδας και θα τους δίνουν ένα αίσθημα κοινής ταυτότητας.

Τι είναι ο λαϊκός πολιτισμός;

Ο ορισμός του Ben-Amos: «ο λαϊκός πολιτισμός συνιστά δημιουργική επικοινωνία σε μικρές ομάδες». Ο λαϊκός πολιτισμός είναι κάθε συμβολικό κεφάλαιο στο οποίο συμμετέχει μια ανθρώπινη ομάδα και το οποίο μεταδίδεται με τρόπο όχι σχηματοποιημένο και χαρακτηρίζεται από πολλαπλή παρουσία υπό την έννοια ότι υφίσταται σε περισσότερες από μία χρονικές στιγμές και τοποθεσίες και ύπαρξη παραλλαγών ως αποτέλεσμα της διαδικασίας μετάδοσής του από άτομο σε άτομο (δύο εκδοχές του δεν είναι ποτέ ακριβώς ίδιες).

Ο όρος λαϊκός πολιτισμός αφορά αρκετές εκατοντάδες μορφές και είδη. Τα λαογραφικά είδη περιλαμβάνουν τα έπη, τους μύθους, τα λαϊκά παραμύθια, τους θρύλους, τα λαϊκά τραγούδια, τις παροιμίες, τα αινίγματα, τους λαϊκούς χορούς, τις προλήψεις, τα παιχνίδια, τις χειρονομίες, τις διατροφικές συνήθειες, τις λαϊκές φορεσιές, αλλά και πολλά, πολλά άλλα. Επίσης τα είδη μπορεί να ποικίλλουν

έντονα, από τα πολύ περίπλοκα – π.χ. πανηγύρια ή γιορτές – μέχρι τα σχετικά απλά όπως οι γλωσσοδέτες και οι κατάρες.

Όταν μιλούμε για λαϊκό πολιτισμό δεν εννοούμε μόνο ένα ιστορικό αντικείμενο (που επιβιώνει στο σήμερα) αλλά και για την καταγραφή και την ερμηνεία μιας ζώσας παράδοσης. Η σύγχρονη λαογραφική έρευνα έχει δείξει ότι ο λαϊκός πολιτισμός δεν είναι απαραίτητα παραδοσιακός. Ο λαϊκός πολιτισμός περιλαμβάνει νέα στοιχεία ή μορφές που δεν χρειάζεται να ζουν για αρκετές γενιές στη μνήμη των ανθρώπων για γίνουν αποδεκτά ως λαϊκός πολιτισμός.

Η λαογραφική επιστήμη (folklore)

Η διεθνής λαογραφική επιστήμη αποτελεί έναν ανεξάρτητο ακαδημαϊκό κλάδο παγκόσμιας εμβέλειας και τάξης. Υπάρχουν θεωρητικοί σταθμοί στην εξέλιξη των λαογραφικών σπουδών, της μελέτης του λαϊκού πολιτισμού.

Ήδη όταν προτάθηκε για πρώτη φορά ο όρος το 1846, υπήρξε πάντα έντονη διαμάχη σχετικά με τον ορισμό του λαϊκού πολιτισμού (folklore). Ωστόσο, αν η λαογραφική επιστήμη οριστεί ως η μελέτη του λαϊκού πολιτισμού τότε φαίνεται λογικό να διατηρηθεί το folklore ως το βασικό αντικείμενο της λαογραφίας.

Η Λαογραφία λαμβάνει υπόψη την συνολική ιστορία ζωής ενός λαϊκού πολιτισμού σε μία κοινωνία, από την ανακάλυψη και τον ορισμό του, την έρευνα πεδίου, τη διατήρηση και την ανάλυσή του έως τη δεύτερη ζωή του: την ανακύκλωση και την εφαρμογή του, την αναβίωση και την εμπορική χρήση του, τις πολιτισμικές και πολιτικές λειτουργίες του, τη σχέση του με τις εθνικές, κοινωνικές και τοπικές ταυτότητες.

Μια μελέτη λοιπόν που θα στόχευε μόνο στη συγκέντρωση κειμένων και τη γλωσσική ή μορφολογική ανάλυσή τους, θα παρέβλεπε την έρευνα των στοιχείων του πολιτισμού ως λαογραφικών φαινομένων: δηλαδή ως προϊόντων ενός συνόλου πίστεων, εθίμων, παραδόσεων, ηθικών και αισθητικών κανόνων του λαϊκού πολιτισμού που σχετίζονται ωστόσο και με συγκεκριμένες ιστορικές πραγματικότητες, εκφράζουν και ρυθμίζουν τις κοινωνικές σχέσεις. Η Λαογραφία εξετάζει ακριβώς την προέλευση, ανάπτυξη και διαφοροποίηση των λαϊκών εκφράσεων, τη διάδοσή τους και σε μια συγκριτική προοπτική το ρόλο τους στο πλαίσιο μιας τοπικής ή εθνικής κουλτούρας ή σε ακόμα ευρύτερα σύνολα.

Ποια είναι η λαογραφική μέθοδος;

Η λαογραφική μέθοδος συνίσταται στην επιτόπια έρευνα και στην προσοχή προς την ζωή των δρώντων προσώπων και στην αναζήτηση του συμβολικού κεφαλαίου (συνήθειες, αξίες, δοξασίες) που μια ανθρώπινη ομάδα έχει υφάνει γύρω από τα πράγματα και τις πράξεις. Η λαογραφία ακολουθεί την επαγωγική μέθοδο (ως εμπειρική επιστήμη) για να καταλήξει σε γενικεύσεις, υπολογίζοντας και τις ιδιαιτερότητες. Αναδεικνύει το γενικό και το μερικό, τον κανόνα και τις εξαιρέσεις.

Σχέση του λαϊκού πολιτισμού με τον μαζικό ή ποπ (pop) πολιτισμό

Η παρουσία της πολλαπλής υπόστασης και της παραλλαγής είναι εκείνο που διαφοροποιεί τον λαϊκό πολιτισμό από τη λεγόμενη υψηλή κουλτούρα, αλλά και από τη μαζική ή ποπ κουλτούρα. Τα σπουδαία έργα της λογοτεχνίας, της μουσικής ή της ζωγραφικής δεν μεταβάλλονται με το χρόνο και συνήθως υπάρχει μία και μοναδική εκδοχή τους. Το ίδιο ισχύει και για τις κινηματογραφικές ταινίες, τα τηλεοπτικά προγράμματα, τα κόμικς και τα λοιπά είδη της pop κουλτούρας. Επίσης, ο δημιουργός κάθε αστυνομικής ιστορίας, έργου επιστημονικής φαντασίας, γουέστερν ή αισθηματικής ιστορίας είναι γνωστός, ενώ αντίθετα ο δημιουργός του λαϊκού πολιτισμού είναι συνήθως άγνωστος.

Πολλοί σύγχρονοι λαογραφικοί όροι περιγράφουν τον λαϊκό πολιτισμό αλλά σημαίνουν διαφορετικά πράγματα: Πρωτογενής παράδοση (primary traditions), Δευτερογενής παράδοση (secondary traditions), Φολκλορισμός (Folklorismus)-Παραδοσιοποίηση, Ψευδεπίγραφο φολκλόρ (Fakelore).

Τι είναι η Συγκριτική Λαογραφία;

Η συγκριτική σχολή ακολουθεί τις λαϊκές μορφές σε όλη την έκταση της διάδοσής τους και σε όλη τη χρονική περίοδο που είναι γνωστές κάτι ιδιαίτερα περίπλοκο αν πρόκειται για φαινόμενα με παγκόσμια διάδοση και μεγάλη ηλικία. Ο στόχος είναι να γνωρίσουμε τις αλλαγές στο χώρο και στο χρόνο, να δούμε με ποιον τρόπο η διαδικασία της παράδοσης λειτουργεί μέσα από τη δημιουργία παραλλαγών και να προσφέρουμε θεωρητικά επεξηγηματικά μοντέλα για τη

σύνδεση μεταξύ του λαϊκού πολιτισμού ως παράδοσης και της κουλτούρας ως συνόλου.